

V. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress

September 19-10, 2019, İstanbul

<http://www.ulk.ist/>

Turkish Economy's Export Problem Dependent on Import: An Evaluation within the Scope of Raw Materials and Intermediate Goods and Consumer Goods

Adem Karakaş

Assoc. Prof.

Adnan Menderes Üniversitesi
adem.karakas@adu.edu.tr

Fatih Ulutaş

Adnan Menderes Üniversitesi
ulutassfatih@gmail.com

Abstract

Within the framework of the export-based economic growth approach, it is possible for countries to get a higher share from the world product. The welfare level can be increased by using the savings of foreign countries domestically. Thus, it is easier to achieve sustainable foreign trade and other macroeconomic targets. Turkey, having oil, natural gas and other underground resources scarcely, needs to get a higher share from the world yield and international trade through contributing its capital savings by external surplus via value-added product export. However, Turkey's economy has difficulty in exhibiting expected performance at this point. In this study, all other factors are accepted as data and an evaluation is made based on the data of exports, imports and current account deficit. As a result of analyses conducted through 2010-2018 monthly data, it seems obvious that Turkey proceeds towards impoverishing growth predicament in the case it does not make a paradigm change in foreign trade.

Keywords:

Import-led export, Foreign trade, Export value index

Türkiye Ekonomisinin İthalata Bağlı İhracat Sorunsalı: Hammadde- Aramal ve Tüketim Malları Kapsamında Bir Değerlendirme

Özet

İhracata dayalı ekonomik büyüme yaklaşımı çerçevesinde ülkelerin dünya hasılasından daha yüksek pay almaları mümkündür. Yabancı ülkelerin tasarruflarının yurt içinde kullanılması ile refah düzeyinin artması sağlanmaktadır. Böylece, sürdürülebilir dış ticaret imkanı ve diğer makroekonomik hedeflere ulaşmak kolaylaşmaktadır. Petrol, doğalgaz ve diğer

yeraltı kaynaklarına kıt olarak sahip olan Türkiye'nin, dünya milli hasılasından ve uluslararası ticaretten daha fazla pay alabilmesinin yolu ancak katma değerli ürün ihracı yoluyla dış fazla vererek sermaye birikimine katkı sağlamaktan geçmektedir. Ancak, Türkiye ekonomisi bu noktada beklenen performansı sergilemekte güçlük çekmektedir. Bu çalışmada, diğer tüm etkenler veri kabul edilerek; ihracatın, ithalat ve cari açık verilerinden hareketle bir değerlendirme yapılmaktadır. 2010-2018 aylık verilerinden hareketle gerçekleştirilen analizler sonucunda Türkiye'nin dış ticarete paradigma değiştirmemesi durumunda yoksullaştıran büyüme çıkmazına doğru ilerlediği görüşü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

İthalata bağlı ihracat, Dış Ticaret, İhracat birim endeksi

1. Giriş

Dünyadaki ekonomik trendle eş-zamanlı olarak Türkiye ekonomisinde de baskın politika haline gelen neo-liberal yaklaşım birtakım avantajların yanı sıra kısa ve uzun vadede bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Uluslararası pazarlara açılma, mal ve hizmet kalitesi, rekabet edebilirlik, sermaye hareketliliği, ekonomik entegrasyonlar ve benzeri gibi avantajların yanı sıra dış ticarete ürün, ülke ve bölge bağımlılığı, kur riskleri, uluslararası krizlere açık hale gelme, kırılabilirlik ve benzeri bazı sorunları da ortaya çıkarmıştır. Burada önemli olan nokta neo-liberal politikaların avantajlarını dezavantajlarından daha üste çıkarmaktır.

Türkiye ekonomisinde yıllar itibariyle çok önemli gelişmeler gerçekleşmiş olmasına rağmen günümüzde halen belirli başlı yapısal sorunlar varlığını sürdürmektedir. Bu sorunlar nedeniyle istenilen düzeyde bir işlem hacmi gerçekleştirilememekte ve niteliksel dönüşüm pekiştirilememektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri kurlarda meydana gelen dalgalanmaların istikrarlı ve öngörülebilir dış ticareti etkilemesidir. Bir diğer sorun, Türkiye'nin dış ticaretinde belirli ülke ve bölgelerin ağırlıklarının varlığıdır. Özellikle hammadde ve aramal ithalatında Almanya başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin enerji girdisi alanında da Rusya Federasyonu ve İran'ın belirgin bir etkinliği söz konusudur. Buna Çin de dahil edildiğinde bu ülkelerle yapılan ticarete verilen dış açığın cari açığı büyük oranda etkilediği görülmektedir. Dış ticaretteki bir diğer sorun dış ticaret fasıllarının niteliğine ilişkindir. Özellikle katma değeri düşük, uluslararası rekabete açık, kırılabilir ve ithal girdi bağımlılığı yüksek bir ihracat yapısı nedeniyle katma değerli dış satım gerçekleştirmekte zorlanan bir yapı söz konusudur. Buna karşın ithalat açısından, katma değeri yüksek ürünlerin alınması, bu mallara olan ihtiyacın şiddetinin yüksek olması, bu malların ikamesinin kısıtlı olması ve yurt içi üretimin önemli bir oranının ithal mallara bağlı olması gibi bir sorun da varlığını sürdürmektedir. Bunlara küresel ekonomik ve sosyal-siyasal sorunlar gibi diğer etkenleri de dahil ettiğimizde uluslararası ticarete beklenen performansı göstermenin güçlüğüne sebebiyet vermektedir.

Bütün olumsuzluklara karşın Türkiye ekonomisinin avantajlı yanı ve avantaja dönüştürülebilecek potansiyelleri de vardır. Doğal kaynağa dayalı bir ekonomik yapısı olmadığı için çeşitlendirilmiş reel sektör üretimi imkanına sahip olan ülkenin, kısa ve orta vadede ithal girdilerini ikame edebilecek bir politika uygulaması ile reel sektör performansı ve dış ticaret kazancı artışı sağlanabilir. Bu durum da üretim maliyetleri düşerken, kazanç ve katma değer artacaktır. Yine benzer şekilde maliyet enflasyonuna neden olan kur dengesizlikleri de önemli ölçüde azalacaktır. Ek olarak, dış ticarete bağlı

üretim yapısı nedeniyle bir türlü aşılamayan orta gelir tuzağından kurtulma imkanı da ortaya çıkacaktır.

Dış ticarete ilişkin değişkenler arasında çok farklı karşılaştırmalar gerçekleştirilebilir. Bunlardan bazılarının şu şekilde sıralanması mümkündür;

- Nominal değerler üzerinden karşılaştırma: Nominal (rakamsal) değerler üzerinden ticaretteki değişimlerin incelenmesidir. İhracattaki ve ithalattaki dönemsel (aylık, üç aylık, yıllık) artış ve azalışlar arasında karşılaştırma yapılabilir.
- Oransal değerler üzerinde karşılaştırma: İhracattaki değişim oranları ile ithalattaki değişim oranları karşılaştırılabilir. Bunlar arasındaki bağlantılar kurularak değerlendirmeler gerçekleştirilir.
- Fasil açısından değerlendirme: Dış ticarete konu olan mallar üzerinden değerlendirme yapılabilir. Bu da ticarete konu olan mallar ve bunların toplam içerisindeki paylarının incelenmesi ile gerçekleştirilebilir. Burada ticarete konu olan malların emek yoğun, sermaye yoğun yahut teknoloji yoğun olup olmadıkları açısından karşılaştırma yapılabilir.
- Ticaret haddi açısından değerlendirme: Birim değer endeksi üzerinden yahut birim miktar endeksi üzerinden dış ticaret hadleri hesaplaması ile karşılaştırma yapılabilir.

Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında dünya ticaretindeki gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin dış ticaretinde de belirgin değişimler söz konusu olmuştur. İlk olarak toplam işlem hacminde belirgin bir değişim yaşanmaktadır. İkinci olarak ticarete konu olan malların yapısal dönüşümünden söz edilebilir. Üçüncü olarak ticaret yapılan ülke sayısında ve ticaret partnerlerinde bir değişim söz konusu olmuştur. Bu değişimlere elbette ki başka ilavelerin de yapılması mümkündür.

Bu çalışmada yapılmak istenen değerlendirme, Türkiye'nin dış ticaretinde hem ihracat hem de ithalatta meydana gelen değişimlerin ekonomiye nasıl etki ettiğinin araştırılmasıdır. Bu çalışmada da BEC sınıflaması üzerinden hareketle ihracatın ithalata (veya tersi) ve bu kalemlerdeki değişimlerin cari açık üzerindeki etkisine yönelik bulgulara odaklanılmaktadır.

İthalat ve ihracatın nitelik açısından karşılaştırmasında kullanılan belirgin yöntemlerden biri birim değer endeksi üzerinden hesaplamanın yapılması iken bir diğeri de miktar endeksi üzerinden hesaplamanın yapılmasıdır. Değer üzerinden yapılan ölçümlerde ülkenin ithalata ne kadar ödeme yaptığı veya ihracattan ne kadar gelir elde ettiği hesap edilir. Miktar açısından hesaplama yapılarak da ihracatın ve ithalatın reel olarak arttığı yahut azaldığı tespit edilmektedir. İki dönem arası değerlendirme yapılırken aynı miktar ihracat karşılığında daha fazla döviz elde edilmişse bu ihracat ürünlerinin fiyatlarının arttığını, tersi durum ise ihracat mallarının ucuzladığı gösterir. Aynı şekilde ithal malların miktarı değişmemesine karşın aynı miktar mala daha fazla ödeme yapılmışsa bu ithalatın pahalılaştığını tersi durumda ise ithalatın ucuzladığını göstermektedir. İhracat birim değer endeksi ile ithalat birim değer endeksinin oranlanması ile de dış ticaret haddi hesaplanabilir. Baz yıl 100 olarak kabul edildiğinde endeks değerinin 100'ün üzerinde çıkması dış ticaret haddinin iyileştiğini, endeks değerinin 100'ün altına düşmesi de dış ticaret haddinin ülke aleyhine kötüleştiğini göstermektedir.

İhracata dayalı ekonomik büyüme modelinde ekonominin sadece yurt içi piyasaya değil dünyanın geri kalan ekonomileri için de üretim yapması ve böylece yurt dışı tasarrufların ülke içerisine girerek ekonomiyi canlandırması beklenir. Daha fazla üretim daha fazla gelir, daha fazla istihdam ve çarpan etkisi ile daha yüksek bir ekonomik refah mümkün olabilir. Böylece, ülkelerin dış ticaretinde bir iyileşmenin olması, yabancı ülke tasarruflarının ülke içerisinde girmesi ve bunun sonucunda milli gelir ve refahı olumlu etkilemesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, dış ticaret hadlerindeki değişimin dış ticaret hacmini artırması söz konusudur. Buradaki kilit nokta dış ticaret haddindeki değişimin katsayısıyla bunun ortaya çıkardığı dış ticaret hacminin katsayısının oranının birden büyük olması gerekliliğidir. Aksi takdirde, her defasında aynı miktar geliri elde etmek için bir öncekinden daha fazla miktarda mal ihraç etmek gerekecektir. Bunun sonucunda ulusal kaynakların ve yurt içi tasarrufların erimesi söz konusu olacak ve refah kaybı yaşanacaktır. Bu durum J.Bhagwati tarafından "Yoksullaştırıcı Büyüme" olarak tanımlanmaktadır.

2. İhracata Dayalı Ekonomik Büyüme-Teorik Çerçeve

Ülkelerin ihracata dayalı ekonomik büyüme hedefleri ve bunların ortaya çıkardığı etkilere ilişkin çok sayıda akademik çalışma mevcuttur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ihracatı temel alan büyüme politikalarının olumlu sonuçlar verdiği ancak bununla birlikte beraberinde dış ticaret açığı, cari açık, bağımlılık gibi riskleri de ortaya çıkardığı görülmektedir. Özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen yeni dünya düzeninde ekonomik sac ayağı önemli bir yer kaplamaktadır. Küresel ekonomik düzlemde dünyanın tümünün bir üretim kaynağı ve aynı zamanda bir pazar olarak görülmesi ve hiçbir ülkenin bu sistemin dışında kalmamasına yönelik uygulamalar öne çıkmıştır. Gerek Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, gerek Dünya Ticaret Örgütü ve diğer küresel-bölgesel iktisadi oluşumlar bu amaca yönelik atılmış adımlar olarak görülmektedir. Aynı zamanda, serbest ticaretin geliştirilmesi ve ülkelerin dışa açık ekonomi politikalarını benimsemesi dayatılmıştır. Böylece, çok daha fazla işlem hacmi sağlanırken aynı zamanda ucuz hammadde ve aramal temini ile dünyanın her yerini pazar haline getirecek sürdürülebilirlik sağlanması amaçlanmıştır. Bunlar bazen uluslararası ekonomik organizasyonlarla gerçekleştirilirken bazen de ulus ötesi ve çok uluslu şirketle vasıtasıyla da uygulamaya konulmuştur. Böylece, günümüzde dünyanın hemen tüm ülkeleri küresel ekonomik sistemin içerisine dahil edilmiş durumdadır.

Uluslararası ticaret literatüründe ihracatta meydana gelen bir artışın çıktı artışı ve ekonomik büyüme ile doğrusal bir ilişkisinin olduğu kabul edilir (Hatemi ve Irandoust, 2000). Özellikle Balassa (1985) gelişmekte olan ülkeler için ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında, politika önerisi olarak bunu destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Yine, ihracata dayalı ekonomik büyümeye ilişkin yapılan analizlerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyüme için itici güç oluşturması bakımından ihracat büyük önem arz etmektedir. Yurt dışı tasarrufların ülke içine çekilmesi ve bunun oluşturacağı doğrudan ve dolaylı etkiler çok sayıda olumlu etki ortaya çıkarmaktadır (Gerni, Emsen ve Değer, 2008). Bir diğer konu olarak da ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönüne ilişkindir. Literatürde ihracata dayalı ekonomik büyüme ve büyüme çekişli ihracata ilişkin de çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, genel kanaat olarak, farklı çalışmalarda ilişkinin yönü değişmekle birlikte ihracatın ve ekonomik büyümenin sıkı bir ilişki içinde olduğu yönündedir (Awokuse, 2003).

Dış ticaretin, ülkelerin diğer ekonomilerle temasını güçlendiren doğal bir yapısı vardır. Bu etkileşimle birlikte ortaya çıkan pozitif dışsallığın gerek öğrenme gerekse yenilik transferi sayesinde ülke ekonomisini güçlendireceği öne sürülmüştür. Neoklasik büyüme modelinde kısmen, içsel büyüme modelinde daha açık bir şekilde bilgi ve etkileşimin ekonomik büyümeyi az ya da çok etkilediği ifade edilmektedir. Solow modelinde emek ve sermaye değişkenleri üzerine inşa edilen yaklaşımda tasarruflar ve dışsal bir etken olarak (sermaye ve emeğin verimliliğini dışsal etkileyen) teknolojinin zımni etkisinden söz edilirken, içsel büyüme yaklaşımlarında ar-ge, beşeri sermaye ve dış ticaret kavramlarının ağırlık kazandığı görülmektedir. Böylece, büyüme yaklaşımlarında, pazar genişlemesi, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasında oldukça sıkı bir ilişkinin varlığı kabullenilmeye başlanmıştır (Romer, 1994). Yine Grossman ve Helpman'ın (1994) ekonomilerde uzun

dönem büyümenin sürdürülebilirliği, ekonomik büyümenin belirleyicileri ve daha hızlı ekonomik büyümenin nasıl olabilirliği sorularıyla başladıkları çalışmalarından hareketle bir sonuca ulaşabilmektedir. Yazarlara göre, büyüme ve dış ticaret ilişkisine bakıldığında; uluslararası entegrasyon, iletişimin güçlenmesi, pazar payındaki genişleme, üretim süreçlerinde öğrenme ve yayılma etkisi, verimlilik artışı, rekabetçilik, endüstriyel araştırmaların hızlanması, ar-ge çalışmalarındaki genişleme gibi noktalardan hareketle dış ticaretin ekonomik büyümeye yansımalarının pozitif ve etkili olacağı ortaya konulmaktadır.

3. Literatür Özeti

Dış ticaret ve yansımalarına ilişkin yapılmış çok sayıda akademik analizde, ağırlıklı olarak dış ticaret ve ekonomik büyüme, dış ticaret ve cari açık ilişkilerinde tek yönlü yahut çift yönlü nedenselliğin varlığının ortaya konulduğu görülmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler için ihracata dayalı ekonomik büyümenin testine yönelik analizlerde hem yabancı ülkeler için hem de Türkiye için değişkenler arasında pozitif ilişkiye rastlanmaktadır.

Akal (2008) Türkiye ekonomisinde ithal ikame politikasının ve ihracata dayalı ekonomik büyüme politikasının uygulandığı dönemleri karşılaştırdığı, 1950-2004 yılları arası verileri kullandığı çalışmasında Türkiye ekonomisinde, ithal aramal ve sermaye mallarına bağlı bir ekonomik büyümenin varlığını ortaya koymaktadır. İthal ikame politikası periyodunda döviz kurlarında meydana gelen değişmelerin ithalat üzerindeki etkisinin zayıf olduğu belirtilirken, hem ithal ikame politikasının uygulandığı periyot için hem de dışa açık ekonomi politikasının uygulandığı dönem için ithal girdilerin daha yüksek ihracata ve ekonomik büyümeye neden olduğu ifade edilmektedir.

Mahadevan ve Suardi (2008) Japonya, G.Kore, Tayvan ve Hong-Kong'un ayrı ayrı farklı dönemlerdeki milli gelir, ithalat ve ihracat verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, değişkenler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisinin varlığını test etmişlerdir. Japonya için uzun dönemde hem ithalatın hem de ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya konmaktadır. Tayvan ve G.Kore için uzun dönemde değişkenler arası çift yönlü nedenselliğin bulunduğu ve Hong-Kong için ihracattan milli gelire doğru bir pozitif ilişkinin var olduğu ifade edilmiştir.

Özcan ve Özçelebi (2013)'ün Türkiye ekonomisi için 2005-2011 dönemi ithalat, ihracat, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru değişkenlerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada, Türkiye için ihracata dayalı bir ekonomik büyümenin varlığı ortaya konulmaktadır. Türkiye ekonomisinin ithalata bağlı bir sanayi üretimine sahip olduğu belirtilen çalışmada, Türkiye'de ithalatın sanayi üretimini önemli yönde etkileme potansiyeli olduğu ifade edilmektedir. Bulgular, ithalattaki artışın uzun vadede sanayi sektörünün olumsuz etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Buna göre, ithalatın artışı sonucunda uzun vadede sanayi sektörünün hacminin daralacağı, yurt içi talebin daha çok ithal malları ile karşılanacağı söylenebilir. Bu durum İTDB hipotezinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Akbaş ve Şentürk (2013), Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yer tutan ülkelerden hareketle yaptığı çalışmasında 1990-2012 yılları arası için Türkiye'deki ihracatın ithalata bağımlılığını test etmiştir. 16 farklı ülke ile Türkiye arasındaki bahse konu dönem ve veriler kısıtı altında ihracat ve ithalat işlemlerinde bağımlılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Kristjanpoller ve Olson (2014), Latin Amerika ülkeleri için (15 ülke) 1970-1990 ve 1991-2010 yıllarını kapsayan iki farklı döneme ilişkin yaptıkları çalışmalarında, ihracata dayalı ekonomik büyüme, ithalata bağlı ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme çekişli ihracat yaklaşımlarını test etmişlerdir.

Her iki döneme ilişkin olarak da değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eden çalışmada, 9 ülke için ihracata dayalı bir ekonomik büyüme ilişkisi saptanırken, 6 ülkenin ithalatı ile milli geliri arasında nedensellik ortaya konulmuştur.

Küçükaksoy, Çiftçi ve Özbek (2015)'in çalışmasında 2003-2015 yılları arası verilerden hareketle ihracata dayalı ekonomik büyümenin Türkiye için geçerliliği test edilmektedir. Analiz sonucunda, Johansen koentegrasyon testine göre uzun dönemli ilişkinin olmadığı, Gregory-Hansen testine göre uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu, Toda-Yamamoto testine göre reel ihracat ile reel ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu ortaya konulmaktadır. Uzun dönemde ihracattaki %1 düzeyindeki bir değişimin reel ekonomik büyümeyi yaklaşık %1,5 düzeyinde değiştirdiği ifade edilmektedir.

Çamurdan (2015) Türkiye ekonomisinin 1999-2013 yılları arası için ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında ihracata dayalı ekonomik büyüme yaklaşımını destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre, söz konusu dönemde, ihracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğu görülmektedir. Ayrıca, genel eğilime eş-güdümlü olarak, Türkiye'nin ithalatının (hangi amaçla olursa olsun) ihracatına oranla daha fazla arttığı sürece dış ticaret açığı sorunu sürekli yaşanacaktır değerlendirmesi yapılmaktadır.

Sağlam ve Egeli (2015), Türkiye ekonomisi için 1999-2013 yılları arası ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanarak yaptıkları çalışmalarında, değişkenler arasında bir nedenselliğin olup olmadığı ve varsa ilişkinin yönünü sorgulamışlardır. Bulgular, uluslararası literatürdeki genel eğilime paralel olarak ihracatın ve ekonomik büyümenin arasındaki ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Kısa dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik söz konusu iken uzun dönemde ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Rani ve Kumar (2018) BRICS ülkeleri için 1967-2014 yılları arası ihracat, ithalat, gayri safi sermaye stoğu ve ekonomik büyüme verilerini kullanarak yaptıkları analizlerde, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuşlardır. Özellikle ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin uzun dönemde daha belirgin olduğunu ve ihracatta meydana gelen %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,44 artırdığını belirtmişlerdir. İhracat artışının bu baskın etkisi nedeniyle ekonomik büyümenin ve cari dengenin sürdürülebilirliği için BRICS ülkeleri tarafından uygulanmasının önemini vurgulamışlardır.

4. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye ekonomisi toplam dünya ekonomisi içerisinde yaklaşık %1'lik bir ortalama dış ticaret hacmine sahip olmasına karşın giderek artan işlem hacmine sahiptir. Özellikle 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikası ile uluslararası ticarete kendine yer edinmeye çalışan Türkiye'nin önemli ölçüde yapısal sorunları bulunmasına karşın düşük hızda da olsa ilerlemesi devam etmektedir. Ancak, dış ticarete niteliksel dönüşüm hızı yavaş olan ülkenin ihracatta bağımlılık oranını azaltamaması gibi büyük bir yapısal sorunu mevcuttur. Doğal kaynağa dayalı veya fiyat esnekliği düşük ihracat kalemlerine sahip olamama ve katma değerli ürün kalemlerindeki yetersizliğe ek olarak, reel üretim için gerekli olan enerji ve hammadde-aramal girdilerine bağımlılığı yüksek olan bir ekonomik yapının uzun dönem istikrarlı sürdürülebilirliği oldukça güçtür.

Bu yapısal sorunların yanı sıra uluslararası ticarete temel ticaret partnerlerinde ortaya çıkan talep daralması gibi sorunlar ve girdi maliyetlerini yükselten kur dalgalanmaları gibi sorunlar da olumsuzluğu derinleştirmektedir. Yüksek kurdan üretim maliyetlemesi yapan bir firmanın kur düşmesi sonucu ya düşük kar ile ürün satması veya maliyetinin altında ürün satması durumu söz

konusu olmaktadır. Bu durum işsizlik başta olmak üzere diğer sorunlara yol açmaktadır. İmalat sanayii sektöründeki dışa bağımlılık ve yapısal sorunlardan kaynaklanan bu durum uzun dönemde istikrarlı bir ekonomik büyümeye olumsuz yansımaktadır.

Tablo 1. BEC Sınıflamasına Göre Dış Ticaret (Milyon \$)

Tarih	Hammadde (Aramal) İhracatı	Sermaye Malı İhracatı	Tüketim Malı İhracatı	Toplam İhracat	Hammadde (Aramal) İthalatı	Sermaye Malı İthalatı	Tüketim Malı İthalatı	Toplam İthalat
2010	56.381	11.771	45.320	113.883	131.445	28.818	24.735	185.544
2011	67.942	14.192	52.219	134.907	173.140	37.271	29.692	240.842
2012	82.656	13.734	55.556	152.462	174.930	33.925	26.699	236.545
2013	74.817	15.592	60.732	151.803	183.811	36.771	30.416	251.661
2014	75.171	16.107	65.088	157.610	176.722	35.996	29.006	242.177
2015	68.433	15.392	59.146	143.839	143.317	34.905	28.587	207.234
2016	66.890	15.891	58.877	142.530	134.315	35.919	27.947	198.618
2017	73.063	18.352	64.878	156.993	171.462	33.116	28.488	233.800
2018	79.264	19.843	68.031	167.921	170.048	29.304	22.878	223.047

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden derlenmiştir.

TÜİK verilerine göre Türkiye'nin Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) göre hammadde-aramal, sermaye malı ve tüketim malı ihracat ve ithalat rakamları Tablo 1'de verilmektedir. Tablo 1'de verilmiş olan ihracat rakamlarında yıllar itibariyle tüm değişkenlerde bir artış görülmektedir. Ancak, toplam ihracatın içerisinde en yüksek işlemin hammadde-aramal ihracatında olduğu görülmektedir. İthalat açısından bakıldığında da benzer bir artışın varlığı görülürken yine hammadde-aramal ithalatının toplam ithalat içerisindeki en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir.

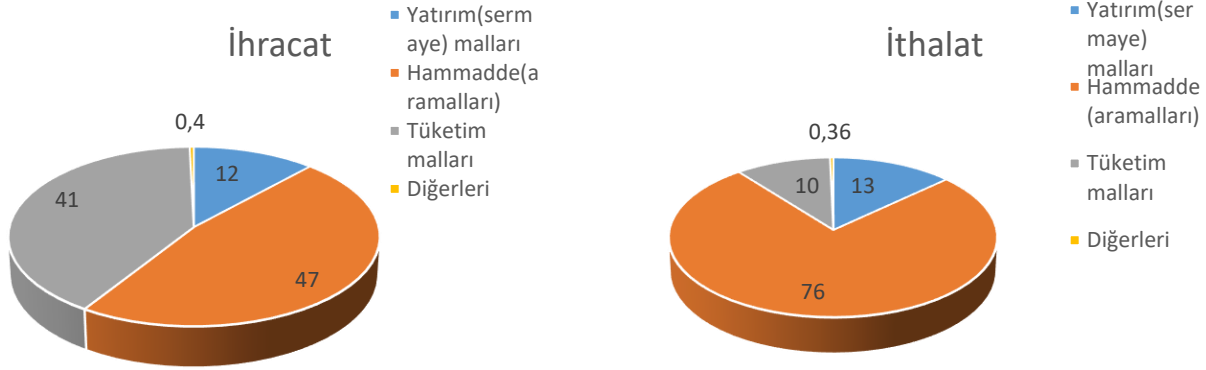
Tablo 2. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Dengesi + Cari Denge (nominal)

Tarih	Hammadde Aramal Dengesi (Milyon \$)	Sermaye Malı Dengesi (Milyon \$)	Tüketim Malı Dengesi (Milyon \$)	Toplam DT Dengesi (Milyon \$)	Cari Açık (Milyon \$)
2010	-75.064	-17.047	20.585	-71.661	-44.616
2011	-105.198	-23.079	22.527	-105.935	-74.402
2012	-92.274	-20.191	28.857	-84.083	-47.963
2013	-108.994	-21.179	30.316	-99.858	-63.642
2014	-101.551	-19.889	36.082	-84.567	-43.610
2015	-74.884	-19.513	30.559	-63.395	-32.145
2016	-67.425	-20.028	30.930	-56.088	-33.139
2017	-98.399	-14.764	36.390	-76.807	-47.347
2018	-90.784	-9.461	45.153	-55.126	-27.252

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2'de görülen bir diğer durum da BEC sınıflamasına göre dış ticarete hammadde-aramal ticaretinde ve sermaye malı ticaretinde açık verilirken tüketim malı ticaretinde dış ticaret fazlası verildiği görülmektedir. Yıllar itibariyle açıklarda istikrarsız da olsa bir gerileme söz konusu iken tüketim malı ticaret fazlası istikrarlı bir şekilde artmakta ve ticaret açığının ve cari açığın azalmasına katkı sağlamaktadır. Dış ticaret hacmi içerisinde gelişmekte olan ülkelerin genel özelliği olarak hammadde-aramal ithalatının payı yüksek çıkmaktadır. İhracatta ise yine hammadde-aramalın payı yüksek olmasına karşın tüketim malının payı oldukça yüksektir. Bu değişkenlerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki paylarını gösteren Grafik 1'de hammadde-aramal ticareti ile sermaye malı

ticaretinde dış açık verildiği buna karşın tüketim malı ticaretinde giderek artan bir dış fazlanın verildiği gözlemlenmektedir.

Grafik 1. BEC Sınıflamasına Göre Oransal Dağılım

İhracata dayalı bir ekonomik büyüme modelini benimseyen Türkiye'nin dış ticaretindeki sorunlardan bazıları şunlardır;

- Üretim yapmak için gerekli olan enerji başta olmak üzere girdilerin ithalatın temel faslı olması, bu ürünlerin ikame edilebilirliğinin güç olması ve fiyat esnekliğinin çok düşük olması
- İthalattaki temel kalemlerin farklı ülkelerden ikame edilmesinin güçlüğü nedeniyle dış ticarete bazı ülkelere oldukça bağımlı olunması
- Kurda meydana gelen değişmelerin öngörülebilir maliyetleme yapmaya engel olması ve ithalata bağlı ihracat yapan firmalar açısından uluslararası rekabetin güçleşmesi
- İhracata konu olan fasıllardaki yapısal dönüşüme rağmen katma değerli ürün fasıllarının yetersiz kalması
- İhraç ürünlerinin uluslararası ticarete rekabete açık olması ve bu nedenle kar marjının düşük kalması
- 1980'lerde yaklaşık 80 ülke ile dış ticaret yapılırken 2018 yılı itibariyle 200 dolayında ülke ile ticaret yapılmasına karşın toplam ticaretinin ihracatta %48 ve ithalatta %36'sının AB-27 ile, ihracatta %5 ve ithalatta %25'inin Rusya, Çin, İran ve G.Kore gibi ülkelerle yapılması
- Hammadde ve aramal ithalatında AB ülkelerine, enerji ithalatında Rusya Fed. ve İran'a bağımlılığın yüksek olması
- Çin başta olmak üzere Rusya Fed. ve İran'la dış ticaret açığının sürekli olarak artış göstermesi
- İmalat sanayi sektörünün Türkiye'nin dış ticaretinde temel belirleyici olması nedeniyle sektörü etkileyebilecek her türlü (maliyet, vergi, kur, faiz ve benzeri diğer) olumsuzluğun yansımalarının ekonomiyi doğrudan etkilemesi.

Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret hacmi genişlerken ticaret haddinde gerilemenin olduğu ifade edilebilir. Bunun en önemli nedeni ucuz ve rekabete açık ürün ihracı ve pahalı-esnekliği düşük ürün ithalatı gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla ihraç mallarının fiyatları ile ithal malların fiyatlarının oranlanması sonucu belirlenen dış ticaret hadlerinde gerileme yaşanması ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Birim değer endeksinde 100'ün üzerine çıkılması ticaret hadlerinin iyileşmesi ve nispi olarak kazançlı dış ticareti, değerlerin 100'ün altına düşmesi ise tersi durumu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile endeksin artması, satılan her birim ihraç ürününden daha yüksek gelir elde edilirken

alınan her birim ürüne daha az ödeme yapıldığını göstermektedir. Tersî durumunda da ihracat mallarının değerinin düştüğü ve ithal malın değerinin arttığı sonucu çıkartılır.

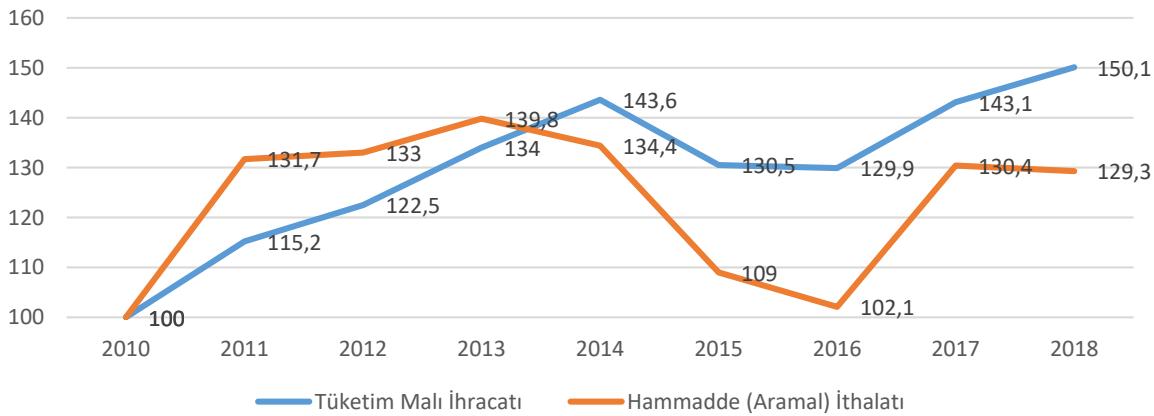
Tablo 3. Birim Değer Endeksine Göre Dış Ticaret Hadleri-BEC

Tarih	Hammadde Aramal DTHaddi	Sermaye Malı DTHaddi	Tüketim Malı DTHaddi	Genel Dış Ticaret Haddi
2010	100	100	100	100
2011	95	102	102	96
2012	96	100	102	96
2013	98	98	100	99
2014	100	96	100	100
2015	110	89	99	107
2016	120	90	95	112
2017	112	91	95	105
2018	107	93	97	103

Kaynak: Merkez Bankası EVDS 2019 verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretinde ithalata bağlı bir üretim yapısından ve yine ithalata bağlı bir ihracat yapısından söz ederken, imalat sektörünün önemine tekrar vurgu yapmak gerekir. İmalat sanayiinde dışa bağımlı bir üretim yapısının özellikle kur dalgalanmaları gibi istikrar bozucu etkenler neticesinde maliyet enflasyonu, istihdam azalışı ve ihracat gelirlerinde olumsuz sonuçları olacaktır. Özellikle kurda meydana gelen bir artış yerli ürünün fiyatını düşürerek ihracatını artırsa da döviz cinsinden aynı miktar geliri elde etmek için daha fazla ürün satışı yapmak gerekecektir.

Nominal Değerlere Göre Hammadde (aramal) İthalatı ile Tüketim Malı İhracatı İlişkisi
(2010=100)

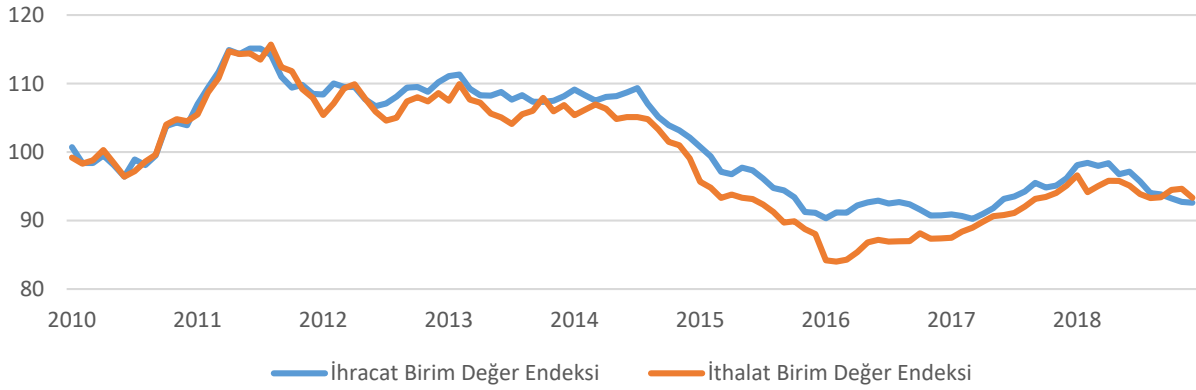

Grafik 2. Hammadde-Aramal İthalatı-Tüketim Malı İhracatı İlişkisi

5. Birim Değer Endeksine Göre İmalat Sanayi Sektöründe Dış Ticaret

İmalat sanayiinde; birim değer endeksleri açısından değerlendirdiğimizde endeks değerlerinin birbirine yakın ve benzer hareket içerisinde olduğu görülmektedir. Çoğunlukla ihracat birim değer endeksi ithalat birim değer endeksinin üzerinde seyretmektedir. İmalat sanayii için ithal edilen ürünlerin yine imalat sanayiine ilişkin ihracattan çoğunlukla geride olduğunu gösterirken trendler arasındaki açıklığın az olması dış ticaret kazançlarının istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.

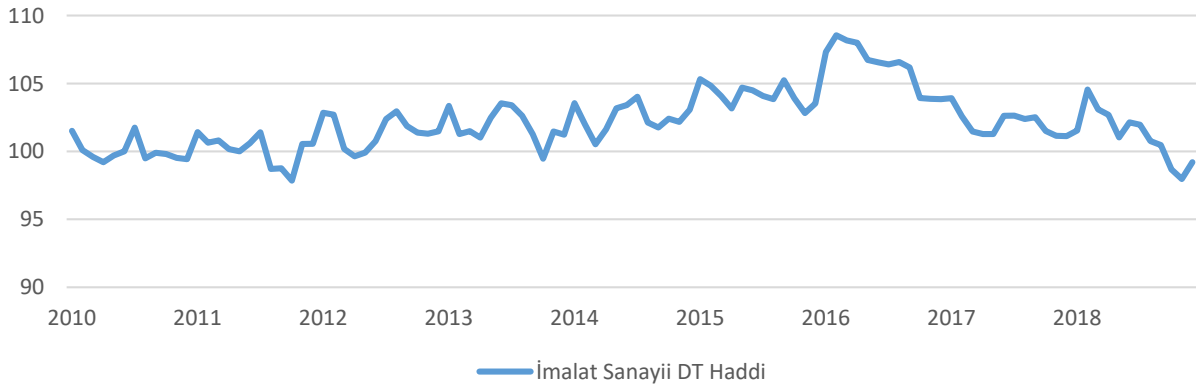
İmalat Sanayii İhracat ve İthalat Birim Değer Endeksleri

Grafik 3. İmalat Sanayiinde İhracat Birim Değer Endeksi ve İthalat Birim Değer Endeksi İlişkisi

Bunun sağlanmasını yapmak için ihracat birim değer endeksi ile ithalat birim değer endeksinin birbirine oranlanması ile elde edilen dış ticaret haddine bakılması gerekmektedir. İmalat sanayi sektöründeki dış ticaret haddi Grafik 4'te gösterilmektedir. Oranın 100'ün üzerinde olması ticaret hadlerindeki lehte bir durumu 100'ün altında olması da tersini göstermektedir.

İmalat Sanayii DT Haddi

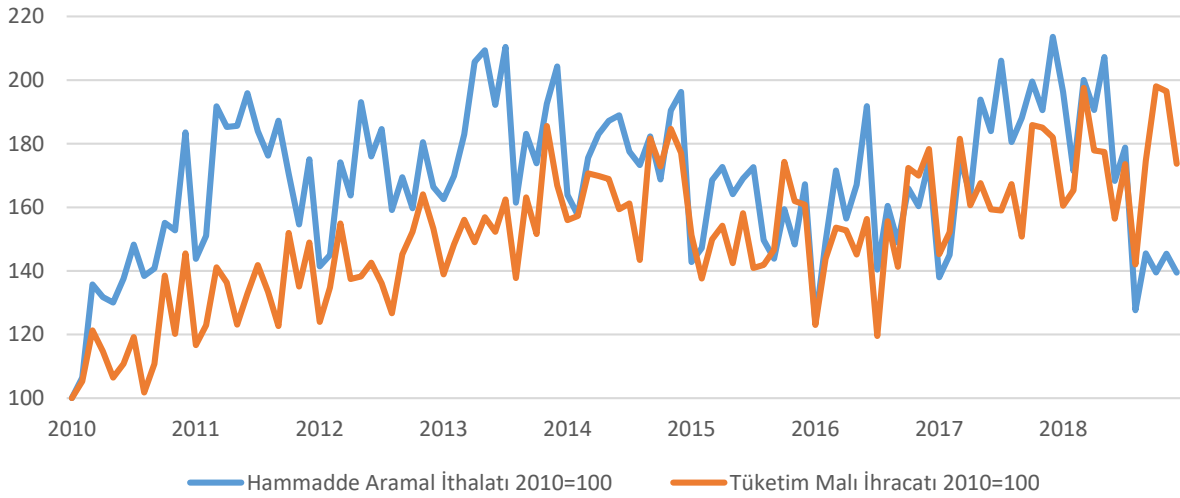

Grafik 4. İmalat Sanayii Dış Ticaret Haddi (Birim Değer Endeksi)

2010-2018 aylık verilerden hareketle oluşturulan imalat sanayii dış ticaret hadlerinde istikrarsız bir seyir söz konusudur. 2014 yılından itibaren lehte değişen ticaret hadlerinin son iki yıldır azalış trendinde olduğu görülmektedir.

Türkiye'de imalat sanayii toplam ihracatın %90'lar seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda üretim için gerekli olan hammadde-ara malların ithalatı ve bu girdilerden elde edilen tüketim mallarının ihracatı arasındaki ilişkinin Türkiye ekonomisi için önemi yüksektir. Üretim yapmak ve ihracatı artırmak için ithal girdilere olan gereksinim arttıkça dış ticaret kazançlarında ülke aleyhine bir durum ortaya çıkmaktadır.

Hammadde-Aramal İthalatı-Tüketim Malı İhracatı İlişkisi

Grafik 5. Hammadde Aramal İthalatı İle Tüketim Malı İhracatı İlişkisi

İhracata dayalı ekonomik büyüme amaçlayan bir ekonomi için girdi maliyetleri önem arz etmektedir. Özellikle ekonominin ana omurgasını oluşturan imalat sanayii için girdilerin ithal edilmesi ve ihracata konu olan ürünlerin önemli bir kısmının ithal girdilerle üretilmesi dış ticarete karlılığı azaltmaktadır. Kırılgan bir yapıya bürünmek zorunda kalan sektörün uluslararası piyasalarda düşük fiyat politikası ile varlığını sürdürmesi güçleşmektedir. Aynı miktar kazanç elde etmek için daha fazla ürün ihraç ediyor duruma gelmek sürdürülebilir bir politika değildir. Aynı zamanda, kur istikrarsızlıkları nedeniyle TL değer kaybederken maliyetleme yapan bir firmanın TL'nin değer kazanmaya başlaması sonucunda ya karlılığı düşmüş olacak ya da zarar etmeye başlayacaktır.

6. Sonuç

Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yapısal sorunların giderilmesi gerekmektedir. Bu yapısal sorunların başında ihracatın ithalata bağımlılığı gelmektedir. Daha fazla ihracat yapmak için ithalatın artması gibi bir sonuç ülkenin dış ticaret kazançlarını beklenin altına çekecektir. İkinci olarak, ihracata konu olan malların katma değer oluşturma açısından yetersiz kalmasıdır. Her ne kadar uzun bir süredir ihracata konu olan ürünlerin fasıl bazında kısmi bir yapısal dönüşümü görünse de ar-ge ve inovasyona dayalı yüksek teknoloji ürünü malların toplam içindeki payı düşük olduğu için yeterli olmamaktadır. Bir diğer konu da Türkiye'nin ithalatta satın alma zorunluluğu ile ihracatta rekabetçi bir mücadele arasında kalmış olmasıdır. Özellikle hammadde-aramal-enerji fasıllarında bağımlılık derecesi yüksek olan Türkiye'nin ihracatta sert bir uluslararası rekabete maruz kalması ekonomik büyümede beklenen atılımın gerçekleşmesini engellemektedir. Türkiye'nin bir noktaya kadar gelip orta gelir tuzağında uzun süreli kalmasının temel nedenlerinden biri de budur. Yurtiçi tasarrufları yeterli olmadığı için yabancı ülkelerin tasarruflarının ülke içine çekilmesini sağlayacak bir üretim tarzının benimsenmesi, bunun uzun süre alması gerektiği düşünüldüğünde de neo-ithal ikame politikalarının hızlandırılarak mümkün olduğu kadar yerli hammadde-aramal kullanımının artırılması sağlanmalıdır. Dış ticarete gelir gider dengesinin sağlanması istikrardan geçmektedir. Reel sektörde sağlanan istikrar diğer piyasalara da yansiyacak ve Türkiye için cari açık sürdürülebilirliği sorun olmaktan çıkarılabilecektir.

Kaynakça

Akal, M. (2008) "Causalities among Growth Related Policy Variables in Turkey, 1950-2004," Applied Econometrics and International Development, Vol:6-3(2006), pp:75-104.

- Akbaş, Y.E. ve M. Şentürk (2013) "Türkiye'nin İthalat ve İhracat Bağımlılığı: Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama," Ege Akademik Bakış, C:13, S: 2, ss. 195-208.
- Awokuse, T. O. (2003) "Is the Export-led Growth Hypothesis Valid for Canada?," Canadian Journal of Economics, 36(1), 126-136.doi:10.1111/1540-5982.00006.
- Balassa, B. (1985) "Exports, Policy Choices and Economic Growth in Developing Countries after the 1973 Oil Shock," Journal of Development Economics, 18(1), 23-35.doi:10.1016/0304-3878(85)90004-5.
- Çamurdan, B., (2015) "Türkiye'de 1999-2013 Dönemi İçin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi," E-Journal of New World Sciences Academy, Social Sciences, 3C0117, 8, (4), 183-195, <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.4.3C0117>.
- Gerni, C., Ö.F. Emsen ve M. Kemal Değer (2008) "İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme:1980-2006 Türkiye Deneyimi," 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İzmir, Türkiye.
- Grossman, Gene M. ve E. Helpman (1994) "Endogenous Innovation in the Theory of Growth," Journal of Economic Perspectives, Volume:8, Number: 1, Winter 1994, pp:23-44.
- Hatemi-J, A., & Irandoust, M. (2000) "Time-Series Evidence for Balassa's Export-led Growth Hypothesis," The Journal of International Trade & Economic Development, 9(3), 355-365.doi:10.1080/09638190050086195.
- Küçükaksoy, İ., İ.Çiftçi ve R.İ.Özbek (2015) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması," Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, C:5, S:2, ss.691-720.
- Kristjanpoller, R.W. ve J.E.Olson (2014) Economic Growth in Latin American Countries: Is It Based on Export-Led or Import-Led Growth?," *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(sup1), 6-20.doi:10.2753/ree1540-496x5001s101.
- Mahadevan, R., ve S. Suardi (2008) "A Dynamic Analysis of the Impact of Uncertainty on Import- and/or Export-led Growth: The Experience of Japan and the Asian Tigers," Japan and the World Economy, 20(2), 155-174. doi:10.1016/j.japwor.2006.10.001.
- Özcan, B. ve O. Özçelebi (2013) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli mi?," Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C:20, S:1, ss:1-14.
- Rani, R. ve N.Kumar (2019) "Is There an Export- or Import-led Growth in BRICS Countries? An Empirical Investigation," Jindal Journal of Business Research, Vol: 7 (1), pp:13-23, SAGE Publications sagepub.in/home.nav DOI: 10.1177/2278682118761748.
- Romer, Paul M. (1994) The Origins of Endogeneous Growth, Journal of Economic Perspectives, Volume 8, Number 1, Winter 1994, pp:3-22.
- Sağlam, Y. ve H.A. Egeli (2015) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği," DEU SBE Dergisi, C:17, S:4, <http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.xxxx> ISSN: 1302-3284.
- TCMB (2019) Dış Ticaret Verileri, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>, 20.08.2019.
- TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 21.08.2019.